

Հ. ԱՐՄԷՆ ՂԱԶԻԿՅԱՆ

ցանկագրութիւնները՝ ազատամուտ վայրերէ, եւ յողնեցուցիչ զառեղերէ մազըլցումներ էին մտքի մը համար՝ որ դեղարուեստական սէր ու ճաշակ ունէր:

Թարգմանիչի ղեմավիճը իր տիրական գէժքը կու տայ: Երբորդ արժանիք՝ մրնայուն արդիւնքով: Այս կէտն է որ նկատի պիտի առնուի միայն:

Թարգմանիչը իր մէջ չառ կանուխէն յայտնուած է, աշակերտական զրասեղաններու վրայէն, տարուած Մեծն Բա-

զրատունիի հմայքէն, որուն աշակերտ մը ուղած է ըլլալ նոր ժամանակներու համար: Գրարարի հաճոյքը, խաղերը, կախարդութիւնը զրաւած էին զինքն ալ, ինչպէս շատերը, 1890ական թուականներուն: Տակաւին աշխարհաբարը իր ճամբան գտած չէր, հակառակ որ Այսնեան մը անոր հիմերը աւանդած էր, հակառակ որ «Արեւելք» օրաթերթը Արքիմարեանի եւ Բաշայեանի, եւ աւելի ուշ «Հայրենիք» Շահնապարի՝ Լրիտասարգ հայերէն մը,

349), Գիշերային ուղեւորութիւն (1914, 342):

Հ. Արսէն Ղազիկեան ունէր իր առջեւ ուրեմն ծերունի մրցակից մը, օժտուած նոյնպէս որոշ ճաշակով մը, որմէ սակայն վար չմնաց ինքը: 1902ին՝ երբ սաղարէզ իջաւ Ա. Պոյիթոյի Ներքին ոլորեղութեան թարգմանութեամբ (1902), արդէն գրտած էր ճամբան, և կը բերէր լեզուական թարմ շունչ: Այս տարին բեզուն է գեռ քանի մը գործերով, Դաստիարակութիւն անձին (Ճօն Սգուարդ Պաքի), որ արձակ ըլլալուն՝ աւելի ազատ էր իր լաշակեղութեամբ: Յաջորդեցին Օսթիանի Քերթումեմերը (Փինզալ և ուրիշ բանաստեղծութիւններ՝ Գ. դարէն) Մակերեսոնի շնորհիւ ծանօթացուած շուրջ 1760ին, և սիրուած իր ումանթիք էջերու շքեղութեանը և փայլին համար: Հ. Արսէն Ղազիկեան՝ որ մտադրած էր աշխարհաբար արդատ մատենագրութիւնը ճոխացնել զասական և արդիական լուրս-դործոցներու հայացումներով, կու տար ուրեմն Սկովտիացի այդ կոյր աշուղ-բանաստեղծին գործն ալ, ետ չմնալու համար ուրիշ ազդերէ՝ որոնք փութացած էին վերածելու զայն իրենց լեզուին:

Ղազիկեանի լեզուն հոս բանաստեղծական է արդէն, որ կը պատարտէ իր միւս թարգմանութիւնները: Ատոնցմէ է Տանթէի Դիմալքը:

Տանթէի գործը, սակայն, բացառիկ դժուարութիւններ կը ներկայացնէր: Թարգմանիչը գիտակից էր ասոր. դժուարութիւններ՝ ներքին, քնադրական, դժուարութիւններ՝ լեզուական, զայսպիսորի խտութեան պատճառաւ, դժուարութիւններ՝ տաղաչափական, պարտադրուած չափի մէջ սեղմելու քնադրին միտքը՝ հայացուած ամէն կողմէ: Աշխարհաբարը կրնա՞ր ըլլալ այնքան սեղմ, կուտ՝ կարենալ չափուած տողերու վրայ խտացնելու Տանթէի խորութիւնը: Ղազիկեանի փորձը չատ մեծ յանգեղութիւն մըն էր: Բազրատունի և զասական շրջանի մեր միւս թարգմանիչներ Տանթէի ամբողջական գործին հայացումը երբեք չփորձե-

ցին, բացի հատուածական թարգմանութիւններէ: Ղազիկեանի ծրարելը ընդարձակ էր, և կ'ընդգրկէր նաեւ խալալան գրականութեան նախահայրը: Կատարուելու էր փորձը:

Եթէ Օսթիանի թարգմանութիւնը «հոյակապ» որակած էր Արշակ Չօպանեան («Անհիտ», 1902, Թ. 5, էջ 99ա), Տանթէի վերածումը անքննադատելի չէր մընացած. ինքը Հ. Արսէն Ղազիկեան արդար կը համարէ որ խոցելի ըլլար այդ թարգմանութիւնը: Յաջորդ շրջանի մը մէջ՝ ան կ'առաջարկէ օրն հպումներ, հրպտմանի լեզուական մանաւանդ, որպէսլ ներդաշնակութեան պահանջը, աշխարհաբարի անհարթութիւնները մաքրուէին: Այս մտաին աւելի ուշ պիտի անդրադառնանք:

1903ին Կորիոյի ձիւզոմտան է որ կ'ելլէ հրապարակ, և աւելի ուշ՝ 1905ին՝ Վիկտորիա Ալանուրի Յալիսեմակամ զըլլոյցը, և Տանթէի Քաւարամը՝ արձակ վերածումով, որ անշուշտ տեսակէտով մը կը զիւրացնէր թարգմանիչին ծանր պատասխանատուութիւնը ամէն տեսակէտով:

1905ով կը փակուի առաջին շրջանը իր թարգմանութիւններուն, երկրորդը սկըսելու համար 1909ին՝ որ կը վերջանայ միջազգային առաջին պատերազմի ծագումով: Իսկ երրորդ շրջանը 1923ին կը վերսկսի և կ'աւարտի մահով:

Հ. Ա. ՂԱԶԻԿԵԱՆ ԻՐ Ա. ՇՐՋԱՆԻ ԲԵՐԱՅ ՆՈՐՈՒԹԻԿՆԵՐՈՒ ՄԷՋ

Հայերէնի գրական արտայայտութիւն ու վայելչութիւնը իր նպատակն էր: Եւ յաջողութիւնը եղաւ ոչ միայն ողեւորիչ, այլ նպատակը զարգացնելու աշխարհաբարը իր բանաստեղծական նկարագրին և չէզոք ասոյց նկարագրին մէջ:

Ղազիկեանի քով դիտուած է յատուկ ճիգ մը՝ երբ իր աշխատանքը տաղաչափական տողերու հետ է: Հոս ալ զանազանելու քնարականը՝ վերականգնելու կամ զիւրացնելու գրականէն: Վերջին սեռին մէջ՝

պատմութիւն մը կայ վիպական, դիւցազնական, զոյր հեղինակը կամ թարգմանիչը կը պատմէ, եւ ատով է աւելի մտահոգուած քան արտայայտութեան փայլէն, հո՞ծ ու պատկերաւոր ձեւի պահանջէն:

Առաջին շրջանի հայացումներուն մէջ յիշեցնելը Ֆրանսուա Գորէի բանաստեղծութիւններուն տուած հայակերպ եղանակը, հաճելի եւ յաջող:

«Յաւիտեական գրոյց»-ի կտորները այնպէս հայացուած են, որ կը թուին հայերէն գրուած Աղանուբէն, սեղմ ու առոյգ տողերով, բնագրին հաւատարմի մնալու տողերով, բնագրին վրայ աւելցուած արուեստին մտահոգութիւնն ալ, որ իր թարգմանութեան մնայուն արժէքները կը կազմեն: «Շիրակ»-ի (1905, թ. 2) խմբագրութիւնը համակրական արտայայտութիւն մը ունի արդարեւ Ղազիկեանի կատարած դորձին անդալէս. հոն Արփիարեանի գրիչը կայ եւ դատաստանը: Բայց հետո է կողմնակցական ոգիէ, ունի արդար դիտողութիւններ ալ, մանաւանդ վերջին անդամի շեշտով կատարուած բառադարձի մասին, որուն դորձածութիւնը յաճախակի դարձած են թարգմանիչին քով: Ընդհանուրի մէջ կը գտնէ դանոնք «գերազանց եւ կատարեալ, համարժէք բնագրին, տալով տպաւորութիւն մը հայերէն գեացուած եւ հայերէն գրուած ըլլալու, առանց օտարախորթ շեշտի եւ թարգմանածոյի հանդամանքին»:

Եւ արդարեւ դիտեցէք սա տողերուն սահուն ներդաշնակութիւնը.

Հովիտ մը կայ երջանիկ [ուած. Բարձր ու ընթացի կատարներով պրտակ-իւր երկընթէն աստղերը դադող փայլակներ կը շանթեն վար կանաչագեղ դաշտերուն:

(Սէլալի հովիտը)

Տեսէ՛ք սա նկարագրական՝ սահուն, կարծես վարուժանի գրչէն երած.

Անձրեւին տակ, հովին դիմաց, կ'անցնի դադող մը, կը տանին կ'անցնի դադող զայն գերեզման, Արտորանքով զայն անպատկառ Ու հովին շունչը անպատկառ

Հեղնող սոյլով մը մերթ ընդ մերթ կը շարժուէ ծածկոյթը սեւ:

Շիտակ, ցրցուած սեւ ցեխին մէջ՝ փախչող ճամբուն երկայնքին վրան՝ կապտերները խաչը կը թուին, Տուներն՝ արձան ու կոթողներ Գերեզմանի մերկարածիկ:

(Տխուր ժամեր)

Այս ղեղեցիկ տողերուն մէջ անյաջողը միայն, որ խիտ տաղաչափութիւնը չի գոհացնէր, կապտերները խաչը կը քուիւն տողն է:

Ինչքան վճիտ ու սահուն տողերով կը նկարագրէ Ս. Մարկոսի հրապարակը, ուր թարգմանութեան հետքը չի մատնէր ինքզինքը.

Ճերմակ, անմարդ կը փրռուի Մեծ հրապարակը միջօրեայ թմբերով. կ'երթայ հեռուն կը կորսուի՝ թափառաչուլը երգչի մը նօթը յետին: Կը պատէ ամպ մ'ոսկեղէն Սուրբ Մարկոսի դարձմանակերտ դմբերթ-բայց խորհերուն մէջ լուսեղ [ներն. Կը յօրանջեն կարծես սուրբերը մէկտեղ:

(Սուրբ Մարկոսի ձիերը)

Ս. Մարկոսի ձիերը երկար բանաստեղծութեան առաջին երկու տուններն են ասոնք՝ Շոտեանի եւ 11 տեանի ղեղեցիկ խոռոնուրդով մը, որ կը սլորդէ բանաստեղծուհիին միտքը:

Յառկապէս դիտելի է Ղազիկեանի լեզուին ու տաղաչափութեան մէջ՝ շեշտին կատարած դերը, չէշտը՝ որ կը բաժնէ անդամները, չէշտը՝ որ տողէ տող անցքը կը ներդաշնակէ, եւ կու տայ ամբողջութեան ամբողջութիւն: Ղազիկեան թարգմանիչին արժէքը՝ այն ատեն միայն թերեւս աւելի շեշտուած իրականութիւն մը կը բնայ դարձնալ մեր աչքերուն՝ երբ տեսնենք նոյն կտորին ուրիշ մը կատարուած թարգմանութեան փորձը, գրուած դէմ դիմաց: Զօպանեան «Անահիտ»-ին մէջ (1903, թ. 1) կ'անդրադառնայ Այսնուրի վայելած մեծ վարկին խաղաղական գրա-

կանութեան մէջ եւ իր ժամանակակիցնե-
րէն իր մասին չոստումնաբար փառաբանու-
թիւնները ամփոփելէն ետքը՝ կու տայ էջ
մը նմոյշ, «ԵՐԲԵՔ»-ին թարգմանութիւնը,
որ անոր Յալիսեանկան գրոյցին մուտքը
կը կազմէ, խոստումնաբար իր զաւակարային
խորհուրդին կ'ամ փելիստփայութեան:
Բայց այնքան տկար է այդ թարգմանու-
թիւնը՝ որ բանաստեղծուէին տաղաչա-
փական կառույցքին ո՛չ շնորհք եւ ո՛չ ալ
ոյժը յաջողած է պահել: Տեսէ՛ք զայն հա-
մեմատուած Ղազիկեանի թարգմանու-
թեան հետ:

ԱՐՇԱԿ ԶՊԱՆԵԱՆ
«ԱՆԱՀԻՏ» ԱՄՍԱԹԵՐԹ
ԵՐԲԵՔ

Լուսնին տակ, հազար ձիւտրները,
Մարտագոյ դանչիւնի մը ճայնովը կարծես մղուած,
կ'երբքան, կը բռչին, հեծիհեւ, սպերասան,
Սեւ երկվարներուն բաշին վրայ ծռած:

Կո՛յր, խեղճ, չեն տեսներ, գեղեցիկ
Բլուրներուն վրայ՝ ինճամատոյց
որքեռունկներուն ողկոյզները,

Ոչ ալ հիւզակներուն լոյսերը,
որ գիրենց համզչելու
կը երախբեն՝ մրափող լինելուն եզերքը:

Ո՛չ, ո՛չ, ո՛չ: Մինաւորիկ, լուսաշող, քեւաւոր,
Անեղ գեղեցկութեամբ մը գեղեցիկ,
Հրամայող ու միանգամայն փաղափշական
ճայնով մը

Կը կանչէ գանոնք ա՛յնքան տարիներէ ի վեր
երազուած երազը:

Հո՛ն, հեռո՛ւն, յամառօրէն կը կանչէ.
Եւ դէպի հոն հեռուն՝ կը բռչի մաշյ [մը
Ու անխոնմ հորսը, դէպի հոն՝ ուր անգուր խօսք
Իրենց վառ ցանկութեամբ կրակը պիտի մարէ:

Անեղի խօսքը անդունդին մէջն է,
Որ անյագօրէն իրեն կը փաշէ ու կը լսփէ
Անոնք որ գիշերին կ'ախարհաճնենքուն դէմ
կը խօսակեան
Ու կը վազեն դէպի անխաղաքան պատկերները՝
որ այս աշխարհիս չեն պատկանիր:

Բայց ինչ կ'ըլլայ. ի՞նչ փոյր. — երազը կը սըտէ՛.
Ամեն բան ունայն է: Ի՞նչ փոյր... Յառա՛ջ:

Եւ ձեզի հետեւ,
եղբայրներ, ու յուսահատօրէն
Իմ ձիս կը խրեմ, կը խրեմ, կը խրեմ:

ՂԱԶԻԿԵԱՆ

ԵՐԲԵՔ

Լուսնակին տակ ձիւտրները հազար,
Կարծես փողէն հաւաքուելու կանչուած,
Կ'երբքան սրավար, հառաչակու, սանձարձակ,
Սեւ ձիւտրուն բաշին վրայ վայրահակ:

Կո՛յր, խեղճ, աղուոր բլուրներուն վրայ չեն տես-
նեմանուէր առկա կուզերն որքերուն, [նք
Եւ ոչ հիւզերն՝ ուր հանգստի հրաւերներ
Կը պըպըլան՝ ա՛փը մրափող լինելուն:

Ո՛չ, ո՛չ: Միայն, լուսանըշոյլ, քեւաւոր,
Ջարիւրելի գեղեցկութեամբ գեղեցիկ,
Իշխանական, քնքշող ճայնով կը կանչէ
Երազն այնքան տարիներէ երազուած:

Հոն վարն, հեռո՛ւն յամառօրէն կը կանչէ,
Եւ մըրկայող իւրոնս հեռո՛ւն կը բըռչի
Դիւրահաւան, ուր անգուր խօսք մը պիտի
Մարէ կըրակը բոցավառ իղձերուն:

Կեցած է խօսքն առեւի՛ խորքն անդունդին՝
Որ կը փաշէ անյագօրէն, կը կըլլէ
Ով գիշերին բովչութեանց դէմ խոստելով՝
Անդաշխարհեան բստեւերներու կը վազէ:

Բայց ի՞նչ կ'արժէ. ի՞նչ փոյր: — Երազը կ'սըտէ:
Ընդունայն է ամեն ինչ: — Ի՞նչ փոյր: Յառա՛ջ,
Եղբայրներ, ո՛ն, ե՛ս ձեզի հետ եմ, ու ձիս
Կը մըտրակեմ, կը մըտրակեմ յուսահա՛տ:

MAI

Sotto la luna i mille cavalieri,
come a squillo che chiami alla raccolta,
vanno, volano, ansanti, a briglia sciolta,
curvi sul crine dei cavalli neri.

Ciechi, folli non vedono, sui vaghi
poggi, il grappolo offrirsi dalle viti,
nè i casolari lampeggiar gl'inviti
di pace, in riva agli assopiti laghi.

No, no, no! Solo, luminoso, alato,
bello d'una terribile bellezza,
con voce di comando e di carezza
chiama il sogno da tanti anni sognato.

Laggiù laggiù tenacemente chiama
e laggiù l'orda turbinosa vola
ignara, dove una crudel parola
spegnerà il foco dell'accesa brama.

Sta l'orrenda parola nel profondo dell'abisso, che attira avido e inghiotte chi le malie sfidando della notte corre ai miraggi che non son del mondo.

Ma che val! ma che importa? — Il sogno mente; tutto è invano! — Che importa? Avanti! io sono con voi, fratelli! e sprono e sprono e sprono il mio cavallo disperatamente.

Տաղաչափութենէ եւ բանաստեղծութենէ հասկցող մը Ղաղիկեանի սինական մէջ կ'անդադարանայ անմիջապէս որ հոն տաղաչափի մը ձեռքը կայ, որ զիտէ հայեւէնը զործածել չափուած ու կտրուկ ձեւերով: Կը զգացուի խիոյն երկու հայա-ցումներու մէջ յայտնի տարբերութիւնը արուեստի կողմէ: Հարկ չկայ աւելորդ բացատրութիւններ, սէտք է զայն ըզրացատրութիւններ, որոնք արտայայտութեան զաւ իր խիտ ու ներքու արտայայտութեան մէջ՝ որ համապատասխան է բնագրի կըլ-նոյթին, առոյգ, զօրեղ, թէեւ ոչ կատարեալ իր կարգ մը բառերու առումներու մէջ:

Քանի մը զերտողութիւններ ունինք բնա-գրի իմաստներուն ճշտումին նկատմամբ, զրի իմաստներուն մէջ ալ, մա-ղոյց թաղմանութիւններու մէջ ալ, մա-նուանք Զօպանեանի:

Զրդ տողի Դռնչիւնը (Զօպանեան) տե-ղին չէ, թէեւ թնդիւնի, շառաչիւնի, աղ-ուկի իմաստով զործածուած է միշտ, եւ երբեմն ալ նաեւ մեղմ ձայնի, սակայն ի-հոս չի տար խտայրէն squillo բառին ի-մաստը, որ յատկ ու սուր ձայնն է փողին: մաստը, որ յատկ ու սուր ձայնն է փողին:

Յրդ տողի Գեղեցիկ բլուրներուն վրայ (Զօպանեան), Աղուար բլուրներուն վրայ (Ղաղիկեան) շատ չեն տարբերի իրար մէջ: Բնագիրը sui vaghi poggi, կ'ակնարկէ մաստը, որ յատկ ու սուր ձայնն է փողին: մաստը, որ յատկ ու սուր ձայնն է փողին:

14-15րդ տողերու կը քննի հետուն՝ մը-նալ ու անխիմ հրապ (Զօպանեան), իտալերէն՝ Laggiù l'orda turbinosa vola ignara-ի ոյժը չէ կցած տալ. մինչ Ղա-ղիկեանի բառերու ընտրութիւնը աւելի

յաջող է, աւելի ազդեցիկ եւ աւելի ալ հա-րազատ բնագրին. «Եւ մըրկայոյզ հըրոն հեռո՛ւն կը թռչի՛» դիւրահաւան: Ignaro կընար թարգմանուի նաեւ անգէտ, ան-տեղեակ, որ թերեւ աւելի համաձայն էր իտալերէնի մտքին, քան դիւրահաւանը: 20րդ տողի Ստուերներ (Ղաղիկեան), անխիմ կամ պատկերներ (Զօպանեան) զըր-ուած են իտալ. miraggio-ի փոխան, ո-րուն բուն համապատասխան ըլլալու էր կրկնեւերոյթ:

«Անահիտ» թ. 12ի մէջ Զօպանեանի՞ թէ ուրիշի մը թարգմանութեամբ հրա-տարակուած են նաեւ ուրիշ վեց կտորներ Աղանուրէն, ծանօթացնելու համար հայ արեւն կըրող բանաստեղծութիւն, աչա-կերտ ձիւղմոյ Ծանկալի եւ Էնրիքոյ Նենչիոնիի, բարձր զնահատանի արժա-նացած Քարտուշիէն, եւ որ Ատա Նեկրիէն ետքը, նոր փայլ մը կը բերէր իտալ զրա-կանութեան՝ կանացի շնորհքի եւ զգայ-նութեան զուգելով ուժեղ երեւակայու-թեան մը հետ դասական ձեւի ու խնամ-բին կատարելութիւնը, տալիսին փնտրու-ած ալը օրերուն: Զօպանեան կը հետե-ւի Ժան Տորնիի դասաստանին եւ ներ-կայացումին եւ թերեւ նաեւ անոր ըրած ընտրութեան, եւ շատ հաւանաբար Փրան-սերէնի վրայն ալ կատարուած են հա-յացումներ: Սակայն շատ տկար եւ ան-յաջող ներկայացում մը բանաստեղծու-մին: Վեց կտորներու ալը հայացումնե-րը, աղատ չափով, զուրկ բնագրին զուգ-եւ ամուր ձեւական զեղեցիկութենէն, տու-ժել տուած են ներքին դադափարային ամ-բութեան ալ: Այլ կտորները առիթ պիտի ունենանք տեսնելու աւելի ուշ:

Բ. ՇԵՋԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ

1905էն մինչեւ 1910, Ղաղիկեան կը թը-ւի կանուած ուրիշ մտահոգութիւննե-րով: Մտահոգութիւններ՝ որոնց ակնար-կեցիք, եւ որոնք իր զեղեցիկագոյն տա-րիններ խլեցին իրմէ, խանդավառու-թեան, գրական ու զեղարուեստական ճա-

չակի տեղագրին ու լարուած տարիները : Բարեբախտաբար շատ երկար չտեւեցին անոնք : Մատենադիտութիւնն էր, որ վիթխարի ծանրոցի պէս կը ճնշէր իր ուսերուն, եւ որ հունկ 1912ին լոյս կը տեսնէր : Աշխատանքի տարիները եղած էին հիմնապէս մինչեւ 1910, եւ այնուհետեւ յաջորդեցին սրբազրութեան եւ սպաղբութեան նուիրուած տարիները :

Ձերբազատուած անգամ մը այդ սպառիչ դործէն, որուն կամաւոր դերին էր ինքը, մտաւ զեղարուեստական թարգմանութիւններու երկրորդ շրջանը, որ մեծ դասականներու ժամանակամիջոցն է :

1910ին լոյս կը տեսնէ Վերգիլիոսի «Ենէական»ը :

1911ին Հոմերոսի «Իլիական»ը :

1911ին Դասույի «Երուսաղէմ ազատեալ»ը :

1913ին Միլտոնի «Դրախտ կորուսեալ»ը :

Ժամանակակիցները պարզապէս հիացում ունեցան իր կատարած գործին հանդէպ : Ղազրիկեան ըստ բացատրութեան Արշակ Զօպանեանի՝ արուեստագէտ մը կը յայտնուի իր թարգմանութիւններուն մէջ, հանգամանք մը՝ որ անհրաժեշտութիւն էր մէկու մը համար, որ կը մօտենար աշխարհի զբաղանդութիւններու մէջ «հրաշալիք» կոչուած գլուխ-գործոցներու՝ մեր աշխարհաբարով : Այդ հայերէնը՝ 1900էն առդին իր ձեւաւորման հունին մէջ մտած՝ մանաւանդ իր արդիւնքով, այժմ 1910էն ի վեր աւելի կատարեալ գործիք մը դարձած էր անտարակոյս :

Վերոյիշեալ զրազատը անդրադառնալով Ղազրիկեանի թարգմանութիւնները, ընդհանուր նկարագրին շուրջ, ունի այնպիսի արդար գնահատանքի տողեր՝ զոր չէ կարելի զանց ընել : «Ճաշակը՝ որով Հ. Ղազրիկեան իր հայերէնին մէջ՝ կ'ընտրէ բառերը, գանոնք կը դասաւորէ եւ կը հիւսէ իր տողերը, եղանակը՝ որով կ'ըմբռնէ «ոտանաւորին» յատուկ հրապոյրը ու տաղաչափուած լեզուին թեթեւ երաժշտութիւնը, այն կերպը՝ որով մեր աշխարհաբարին բոլոր ուրոյն գեղեցիկութիւններն

ու շնորհները նկատած, իւրացուցած է եւ զիտէ տեղին կիրարկել, ամէն զովեստէ վեր են» (Ամսիխտ, 1908, Թ. 1-4, էջ 10-11) : Անգլադառնալով յատկապէս առաջին շրջանի թարգմանութիւններու մասին՝ թերի կը գտնէ ինչ ինչ մասերու մէջ «Դժոխք»ին հայացումը. այդ դիտողութեան իրաւունք կու տայ Ղազրիկեանն ալ, եւ որ իր յաջորդ տպագրութիւններուն մէջ ջանացած է կատարել կարգ մը սրբագրութիւններ :

Ապացոյց մը տալու համար թէ ինչպէս Ղազրիկեան կը զգայ ոտանաւորը եւ կը նոյնանայ բանաստեղծի հոգեբանութեան հետ՝ նկատի առնել կու տայ Աղանուրի եւ Լէօրարտի բանաստեղծութիւններուն առաջին թարգմանութիւնները, որոնց աւելի կատարեալները տուաւ 1910ին : Բայց արդէն 1905ին Ղազրիկեան զմայլելի նորութիւն մըն էր, դարձեալ ըստ Զօպանեանի. իր «այդ հոյակապ թարգմանութեանց մէջ կը լիտային անթերի կատարելութեամբ տուններ, օղակն թեթեւութեամբ սահող թաւալով, շնորհալի նաղանքով մը օրօրուող տողեր, տողեր՝ որոնցմէ աւելի գեղեցիկները չեն գրուած ու չեն կրնար գրուիլ մեր աշխարհաբարով» (Անդ) :

Ինքն իսկ ուրեմն Զօպանեան կու գայ փաստելու այն մեծ առաւելութիւնը որ Ղազրիկեան ունի ուրիշներէ փորձուած Աղանուրի երկերուն հայացումին մէջ : Կը խոստովանի անոր գերազանցութիւնը անկեղծութեամբ մը՝ որ զբաղանք ըմբռնումի եւ արդարագոյն գնահատանքի ապացոյց մըն է : Միւս կողմէն՝ իր կատարած դերը անդնահատելի կը դառնայ երբ խորհուի՝ որ մեծ թարգմանիչէն ետքը ոչ ոք եւրա, Միխիթարեան կամ ոչ, որ շարունակէր մեր թարգմանչական գործունէութիւնը գեղարուեստական միջազգային դործերու, եւ շարունակէր ճոխացնելու աշխարհաբարի զրազարանը :

Քնարական էջերէ ետք՝ երբ Ղազրիկեան ձեռնարկեց զլեզադներգականին՝ իր արուեստը ալյուս կատարելագործուած էր : Զօպանեան 1908ին չէր տեսած տակաւին զլեզադներգականներէն ոչ մէկ հատին

խորհին ոմանք՝ թէ այդ դիւցադներդութիւններուն տաղաչափութիւնը կը կրէ իր վրայ տեսակ մը թուութիւն, արձակունակ ըլլալու տկարութիւն, նուազ խիստ եւ ամուր՝ ինչպէս քնարականները: Համաձայն ենք: Բայց հոգ է արդէն այդ շարքի թարգմանութիւններուն դեղեցկութիւնը. Ղադիկեան երբեք չի մեղանչեր տաղաչափական օրէնքներուն. մանաւանդ տնոց խիստ պահպանումին մէջ է որ փըրկուած է դիւցադներդութիւններուն երաժշտականութիւնը եւ վիպականութիւնը: Իր այդ տողերը կարդալն իսկ արուեստ մըն է: Գիտնալ հետեւել անդամներու բաժանումի օրէնքներուն, դիտնալ լատինի՝ համաձայն չեշտին, որ կը կառավարէ անդամներու կապը իրարու հետ, եւ մանաւանդ, յաճախ դործածուած՝ մէկ տողէն միւսին անցքը չեշտին զօրութեամբ, «վարպետի» ճարպիկութեան եւ արուեստին հաղորդակից ըլլալ մըն է, որ թերեւս չատերուն տրուած՝ չէ:

Գ. ՇՐՁԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ

Այս շրջանը կը սկսի միջազգային Ա. պատերազմէն ետք հրապարակ հանուած զործերով, որոնց աշխատանքը հաւանաբար մեծ մասով կատարուած էր պատերազմով ստեղծուած անշարժութեան տարիներուն:

1919ին Ղադիկեան Պոլիս կը դառնուի: Զինադադարի ժամանակն է, երբ զրական կեանքը դրեթէ մեռած՝ յուշիկ յուշիկ արթնանալու վրայ է: Ու թերեւս այս վերածնալը զարթոնքին մէջ ինքն ալ իր մասը ունեցած է խրախոյսով, օրինակով, իր խօսքին բոլոր թելադրական մողութեամբ: Հոն, այդ տարին կը հրատարակուի Ատա Նեկրիի «Ճակատագիր»ը, Յուլիանէ Սարգիսեանի յառաջարանով, որ ունի դիտանկից հիացում եւ յափշտակութիւն՝ թէ՛ նկատմամբ բանաստեղծուհիին եւ թէ՛ թարգմանչին՝ որ կու տայ ուժեղ, դուռնեղ, ամուր, չափի մէջ առնուած, պիտի, ինչպէս Վարուժանի իրապաշտ էջերուն:

զօրեղ տողերը: Ղադիկեան բանաստեղծ մըն է իսկապէս, որ դիտէ ընտրել բառերը՝ յարմար իմաստին եւ նիւթին, նոր բառեր, ոյժ եւ դոյն տուող բառեր:

1924ին Ատա Նեկրիի «Մըրիկներ»ը լոյս կը տեսնեն Գահիրէ, յառաջարանով Յովհաննէս Սեթեան բանաստեղծին: Հոս ալ յիշուած, խնամուած, քնարական լեզու, իտալ բանաստեղծուհիին առնական ուժին եւ թափին համազօր եւ արտայայտիչ:

Այս շրջանիս պատասխանատու զործերն եղան Հովերոսի «Ողբական»ը եւ Տանթէի «Արքայութիւն»ը: Թարգմանութիւններուն պատկերն է.

1923ին Զ. Ռ. Գամմէլի Երգիծաբանութիւն Արուեստի անկման վրայ:

1923ին Որատիսի Արուեստ քերթողական:

1923ին Ֆոսթորի Տաղ գերեզմանաց:

1923ին Վերդիլիուի Մշակակամբ:

1924ին Զ. Ռ. Գամմէլի Երգիծաբանութիւններ եւ ուրիշ քերթուածներ:

1924ին Հովերոսի Ողբականը:

1924ին Տանթէի Արքայութիւնը:

1925ին Վերդիլիուի Հովանակամբ:

1925ին Ռոլանի Երգը:

1925ին Իմ Սիտի Երգը:

1925ին Նիքելուցմերու Երգը:

1926ին Յ. Փափինիի Պատմութիւն Քրիստոսի:

1927ին Սոփոկլէսի Իդիպոս քաղաքը:

1927ին Յ. Փափինիի Հաց եւ գինի:

1928ին Ա. Մանձոնիի Նշանածները:

Կեանքին վերջին չորս-հինգ տարիները կէս մը ամուլութեան մատնուած կը թուին: Այդ տարիները ՆԳԲ ընկերակցութեան իր բերած աշխատակցութեան շրջանը կը կազմեն դժբախտաբար, լծուած դարձեալ նիւթական աշխատանքի, որ իսլած է իբրեւ կարիւրութիւնը դեղարուեստականներու շարքերը խտացնելու, եւ հասցնելու, ըստ իր ծրագիր-փափաքին՝ 50 հատորի:

Հ. ՄԵՍՐՈՊ ԶԱՆԱՇԵԱՆ

(Շար. 1)